

²¹ Там само. – Т. 8. – С. 59.

²² Там само. – Т. 9. – С. 93.

²³ Плохій С. Божественне право гетьманів: Богдан Хмельницький і проблема легітимності гетьманської влади в Україні / С. Плохій // *Mediaevalia ucrainica: ментальність та історія ідей*. – Т. III. – К., 1994. – С. 99.

²⁴ Акты ЮЗР. – Т. 12. – С. 222.

²⁵ Там само. – Т. 7. – С. 127.

²⁶ Там само – Т. 6. – С. 253.

²⁷ Там само – Т. 7. – С. 109.

²⁸ Там само. – Т. 12. – С. 119.

²⁹ Там само. – С. 223.

³⁰ Там само. – Т. 8. – С. 177.

³¹ Субтельний О. Україна: Історія / О. Субтельний. – К., 1993. – С. 171.

³² Акты ЮЗР. – Т. 6. – С. 248.

³³ Там само. – Т. 12. – С. 600.

³⁴ Там само. – Т. 8. – С. 153.

³⁵ Цит. за: Дорошенко Д. Гетьман Петро Дорошенко... – С. 335.

³⁶ Акты ЮЗР. – Т. 8. – С. 254.

³⁷ Там само. – С. 74.

Отримано: 10.10.2016 р.

Віталій Степанков

ПЕТРО ДОРОШЕНКО ТА ВІДРОДЖЕННЯ НИМ ДЕРЖАВОТВОРЧОГО ПОТЕНЦІАЛУ ПОЛІТИЧНОЇ ЕЛІТИ 1665–1672 рр.

Попри існуючі надбання науковців у висвітленні діяльності П. Дорошенка, проблема з'ясування його ролі в консолідації політичної еліти Гетьманщини та відновленні зусиль у сфері подолання існуючого поліцентризму влади й досягнення державного суверенітету, продовжує залишатися актуальною. А відтак зробимо спробу акцентувати увагу на виявленні її першорядних аспектів.

В історіографії встановлено, що обрання гетьманом П. Дорошенка (серпень 1665 р.) припало на час гострої кризи процесу елітотворення. Аналіз «Інструкції послам Війська Запорозького» гетьмана і правобережної старшини на Варшавський сейм (грудень 1664 р.) та змісту укладеного лівобережною старшиною Московського договору (осінь 1665 р.) дає підстави стверджувати, що відбувалася обвальна втрата старшиною ролі елітної меншини суспільства та її деградації до рівня псевдоеліти¹. Перший крок у напрямі пошуку виходу з

цієї вкрай скрутної ситуації зробив С. Опара (отримав гетьманську булаву у липні 1665 р.), який спромігся згуртувати навколо себе найбільш авторитетних старшин правобережної Гетьманщини². Другий крок уже зробив П. Дорошенко, який до весни 1666 року спромігся якісно поліпшити кадровий потенціал правобережної старшини (усунувши з арени політичного життя найвпливовіших осіб промосковської орієнтації, а також очільників анархо-охлократичної стихії), відновити функціонування центральних і місцевих органів влади й почав відроджувати державні інституції³. На відміну від попередніх гетьманів (за винятком Б. Хмельницького), він рішуче припинив практику отримання старшинами шляхетства, маєтків й «особистих винагород» від короля і сеймів, яку часто останні використовували для формування своєї креатури⁴.

Пам'ятаючи про трагічну долю С. Опари, дії якого відзначалися політичною нерозсудливістю і необачністю (відверто позицінував себе поборником досягнення козацькою Україною незалежності), П. Дорошенко прямував до цієї ж мети надзвичайно обережно і поступово, приховуючи стратегічні наміри дипломатичною мішурою показної лояльності до володарів Речі Посполитої, Кримського ханства й Московії. І першим кроком на цьому шляху стало домагання від короля і сейму поновлення умов Зборівського (1649 р.) договору⁵. Оскільки Варшава відмовила, розпорядився старшині проводити курс на обмеження польського політичного впливу на місцях. Враховуючи потенційну загрозу вторгнення польської армії, у першій декаді жовтня уклав угоду з Кримом про військово-політичний союз, що передбачав спільні дії проти ворогів. Саме дякуючи йому, було розгромлено у Браїлівській битві (грудень) армію С. Маховського, яка намагалася взяти під контроль правобережну Гетьманщину⁶. Так, окреслилася тенденція до пошуку номінального протектора в особі кримського хана або турецького султана.

Починаючи з весни 1666 р., гетьман проводить курс віднайдення порозуміння з лівобережною й запорозькою старшиною. Зокрема, підтримав очільників постання козаків Переяславського полку (липень-серпень), яке, на жаль, зазнало поразки, а також налагодив контакти з деякими запорозькими старшинами. Цю діяльність активізував після отримання відомостей щодо укладення польсько-російського Андрусівського договору про перемир'я, спрямованого на розподіл Української держави. Вперше звертається до старшин і козаків лівобережної Гетьманщини і Запоріжжя з пропозицією зібрати на р. Росаві спільну військову козацьку раду для обрання єдиного гетьмана з метою возз'єднання козацької України⁷. Хоча лівобережний гетьман і більшість тамтешньої генеральної і полкової старшини, як і запорозької, не підтримали її, його авторитет починає утверджуватися серед козацтва та полково-сотенної старшини порубіжних з правобережжям полків (особливо Переяславського і Полтавського). Влітку зібрана рада запорожців ухвалила діяти спільно з П. Дорошенком⁸.

Водночас у нього визріває план організації Західного походу (за допомогою татар) з метою включення до складу правобережної Гетьманщини за-

хідноукраїнських земель. Готуючись до нього, у травні направив до Порти посольство з клопотанням прийняти козацьку Україну під протекцію султана⁹. Після переговорів у липні Мегмед IV засвідчив згоду задовільнити його. Водночас він застеріг Яна Казимира не розпочинати воєнних дій проти козацької України¹⁰. В кінці серпня П. Дорошенко разом з татарами під проводом калги-султана Крим-Гірея вирушив у похід і в першій декаді жовтня заблокував польське військо польського гетьмана Я. Собеського у Підгайцях. Однак, коли Крим-Гірею надійшла звістка про спустошливий напад запорожців на Крим, він негайно уклав угоду з Я. Собеським, що передбачала встановлення між Річчю Посполитою і Ханством «вічної приязні». Потрапивши у скрутне становище, гетьман змушений був 19 жовтня укласти Підгаєцьку угоду, за якою Військо Запорозьке засвідчувало «вірне підданство» королю¹¹.

Зазнавши невдачі, володар гетьманської булави не опустив рук, а продовжував активну діяльність у справі возз'єднання козацької України. В кінці 1667 – на початку 1668 рр. провів переговори (за посередництвом брата Григорія) з російським послом В. Тяпкіним, під час яких засвідчив згоду прийняти царську протекцію за умов скасування статей Московського договору 1665 р. й визнання його гетьманом єдиної Гетьманщини¹². Вочевидь з осені 1667 р. вступив у таємні перемовини з І. Брюховецьким і лівобережною старшиною, схилиючи їх до виступу проти Росії з метою домогтися возз'єднання козацької України й прийняття нею протекції Порти. Не виключаємо також, що взимку наступного року, коли у Лівобережжі спалахнуло антимосковське повстання П. Дорошенко розпочав пошук серед лівобережних старшин потенційних союзників для усунення від влади І. Брюховецького. І упродовж березня-квітня не без сприяння чернігівського полковника Д. Ігнатовича (Многогрішного) заручився підтримкою більшості з них. Маючи її, в кінці травня вирушив на Лівобережжя, де відразу ж старшини й козаки Переяславського, Полтавського, Лубенського й інших полків засвідчили визнання його влади. 18 червня відбулася генеральна військова рада козаків лівобережних та правобережних полків, яка обрала П. Дорошенка гетьманом об'єднаної козацької України¹³.

Ця політична акція викликала рішучий спротив з боку Кримського ханства й Московії, які вдалися до ворожих дій. Так, кримська знать використала невдоволення значної частини запорожців усуненням І. Брюховецького від влади та його смертю, підтримала претензії племінника покійного – кошового писаря П. Суховія на гетьманську булаву взамін на визнання протекції хана. У такий спосіб вона хотіла руками запорозького козацтва позбавити влади П. Дорошенка, який орієнтувався на Порту. Після обрання П. Суховія гетьманом (кінець серпня – початок вересня) той, за підтримки татар, розпочав воєнні дії проти П. Дорошенка¹⁴. Так сформувався перший (після возз'єднання Гетьманщини) потужний деструктивний чинник у процесі відродження консолідації еліти та її державотворчого потенціалу. Другим – стала позиція старшини Чернігівського, Стародубського і Ніжинського полків, очолюваної наказним гетьманом Д. Ігнатовичем (Многогрішним). Відмовившись від боротьби

з російськими підрозділами, що вторгнулися у Лівобережжя, вони взяли курс на відновлення лівобережної Гетьманщини. Підтримані Московією, в грудні 1668 р. проголосили Д. Ігнатовича гетьманом.

Незважаючи на несприятливі обставини, П. Дорошенко докладав максимуму зусиль аби уникнути нового розколу серед старшин за територіальною ознакою (на правобережну, запорозьку та лівобережну). Як справедливо підмітив Д. Дорошенко, навколо нього згуртувалися кращі представники старшинського корпусу: брати Зеленські, Я. Петрановський, П. Яненко-Хмельницький, М. Вуяхевич, П. Бережицький й інші¹⁵. У листах до П. Суховія і Д. Ігнатовича, а також лівобережних старшин переконував у згубності їхніх дій для збереження цілісності козацької України й утвердження її самостійності. Зокрема, у листі від 9 лютого 1669 р. до Д. Ігнатовича підкреслював, що коли вони «... будуть всі разом попрежньому в згоді і братерстві жити, то всяка справа міцніше і стратегічніше уgruntована буде, і жоден ворог, ховай Боже, не здолає нас подужати і це ми самі добре дознали, що нам за останні роки наше роздвоєння принесло: неприятелям нашим користь, а нашій змученій Отчизні неперестанну згубу»¹⁶.

Проте його опоненти, підтримувані Кримом і Московією, відхиляли пропонувані ним ініціативи політичними заходами запобігти остаточному розколу еліти. Так, навіть після поразки під Вільховцем (січень 1669 р.) П. Суховій продовжував, за сприяння запорозьких старшин і кримських татар, вести збройну боротьбу проти П. Дорошенка, котрий вдруге його розгромив у кінці липня біля Конончі¹⁷. Д. Ігнатович також не відмовився від задумів одержати легітимацію гетьманської влади з боку Росії. І за її дозволом березнева (1669 р.) Глухівська рада вручила йому булаву. При цьому, побоюючись поновлення тут влади П. Дорошенка, підтримуваного значною частиною старшини і козацтва, а також нового повстання, Москва пішла на поступки. Укладені Глухівські статті відновлювали обмежену політичну автономію лівобережної Гетьманщини¹⁸.

Попри посилення деструкційних процесів, П. Дорошенко та його соратники прагнули домогтися возз'єднання не лише козацької України, але й виношували плани її перетворення у де-факто самостійну державу, що де-юре мала перебувати під номінальною протекцією котрогось із сусідніх монархів. Це, так би мовити, була їхня політична програма-мінімум, а програма-максимум спрямовувалася на досягнення реалізації сформованої Б. Хмельницьким ідеї соборної і незалежної України. Прямуючи до цієї мети, вдавалися до гнучкої зовнішньополітичної діяльності, пошуку різноманітних компромісів, розглядаючи їх тимчасовими поступками монархам Речі Посполитої, Порту й Московії. При чому, стосовно кожного з них обирали окрему модель політичних відносин. Зокрема, у переговорах 1668–1669 рр. з Портою щодо умов майбутнього договору про прийняття протекції наполягали на визнанні включення до його змісту статей про входження до складу держави усіх етноукраїнських земель, визнання пожиттєвої влади гетьмана, неприпустимості тлумачення турецькою старшиною протекції як «підданства» та інш. Врешті-решт вони до-

билися присяги великого візиря на пунктах договору, що передбачав утворення «удільного князівства» (літо 1669 р.) в кордонах на заході до м. Ярослава «як здавна було», звільнення України від сплати данини султану тощо¹⁹.

Щодо Польської Корони проводилася дипломатія іншого ґатунку, а саме: програмою-мінімум вважали відновлення чинності Гадяцького договору в його первісному варіанті. Як з'ясував Т. Чухліб, вперше П. Дорошенко опосередковано порушив питання про доцільність цього кроку, як засобу віднайдення польсько-українського порозуміння, весною 1668 р.²⁰. У наступні роки (1669–1670) домагався від Варшави виокремлення у складі Речі Посполитої правобережної Гетьманщини у кордонах на заході по м. Меджибіж і р. Горинь, а на півночі – по містах Пінськ, Мозир та Річиця, що мала отримати статус політичного суб'єкта поряд з Коронаю Польською і ВКЛ. При цьому, як помітив Я. Собеський, гетьман прагнув досягти її рівноправності з ними²¹. Проте польська правляча верхівка рішуче виступила проти легітимації Української держави у формі Руського князівства. Король М. Вишневецький у «Декларації ласки» козакам (грудень 1670 р.) наголосив на категоричній відмові Речі Посполитої погоджуватися на «відокремлення воєводств і цілих провінцій для Війська Запорозького, позаяк це є немислимим і помилковим, тому цього пункту не можемо прийняти і не можемо (на нього) дозволити. Бо в такий спосіб Князівство або Господарство Руське (яке дехто має собі на думці і до цієї мети спрямовує свої задуми і дії) було б створене»²².

Припускаємо, що за лаштунками вимог формального відновлення Гадяцького договору приховувався значно масштабніший політичний проект, суть якого полягала у витворенні самостійної держави під номінальною протекцією короля. Анонімний автор одного з публіцистичних творів наголошував на неприпустимості виокремлення для Війська Запорозького» провінції з містами і приналежними до міст селами, і щоб на цій території всі козаки вмістилися, мали свій уряд, щоб там вони жили, як хотіли, згідно свої звичаїв. І, щоб уже там ніколи не ступала нога жовнірська, щоб не було там урядників всякої масті, але все їм (козакам) дати по їхній волі, а Річ Посполита не мала б до них ніяких претензій і претексту, за винятком того, щоб лише на кожну послугу його королівської милості і всієї Речі Посполитої були готові і туди йшли, куди їм накажуть (на війну)»²³.

При цьому П. Дорошенко і старшини розглядали номінальну протекцію короля лише як тимчасовий крок до реалізації програми-максимум – утворення незалежної держави з власним Руським Патріархом в етнічних межах України²⁴. Як промовляють джерела, вони прагнули встановити «кордони краю Руському по Люблін і Краків, в цілому там, куди лише сягають церкви та імена руські», а також «народ Руський вчинити удільною і незалежною Руською країною», й домогтися «створення окремого Руського Патріархату»²⁵. Саме тому постійно обстоювали права українського населення, що проживало в складі Корони та ВКЛ, захищаючи православну віру, наполягаючи на скасуванні унії й утворення окремого трибуналу для мешканців руських земель, відкритті

академії (в Києві і Могилеві) «з правами, які має Краківська академія», впровадження «руської» мови в «канцелярії» та ін.²⁶

Твердість і цілеспрямованість правобережної еліти у досягненні мети спонукала окремих польських вельмож вбачати у ній сформовану «аристократію», котра прагнула до «найвищого панування», вважаючи, що це «право отримала шаблею...»²⁷. І замість того, щоб визнати її владні прерогативи у козацькій Україні й розпочати пошук компромісу, правлячий клас Речі Посполитої вперто проводив курс на її знищення. Як підкреслював король влітку 1671 р., «ми не дозволимо <...>, щоб Україна мала б бути відлучена від корони Польської...»²⁸. Ця неспроможність польської еліти подолати соціальний егоїзм стала, на думку Д. Домбровського, основною перешкодою для можливого утворення «польсько-козацької унії», яка б могла відіграти вельми позитивну роль як для розвитку держави, так і народів, котрі у ній проживали²⁹.

У відносинах з Московією конструювалася інакша модель міждержавних стосунків. Її підвалини закладаються упродовж кінця 1667 – початку 1669 рр. Так, під час переговорів з посланцем київського воєводи Ф. Чекаловським (кінець грудня 1667 р.) засвідчив згоду прийняти царську протекцію не тільки як гетьман правобережної України, але й усіх західноукраїнських земель (у межах «князівства Руського») з такими містами як Перемишль, Ярослав, Львів, Галич і Володимир³⁰. А на початку наступного року російській стороні були передані умови, на яких гетьман і правобережна еліта були готовими піти на такий крок. Насамперед вони передбачали виведення з усіх лівобережних міст воєвод з їхніми залозами, заборону присутності на теренах козацької України «всяких чинів начальників Московських», непорушності козацьких прав і вольностей, позбавлення І. Брюховецького влади й визнання П. Дорошенка «гетьманом над усієї Малою Росією обопільних народів Дніпра», а також відмови царя від збирання «поборів і всяких податків з міщан і з усяких тяглих людей (різних груп селян – В.С.)»³¹. В основі своїй ці пункти повторювалися ними в подальших контактах з представниками російської сторони. Водночас зазвучали вимоги аби Московія відмовилася від Андрусівського договору 1667 р. й погодилася на возз'єднання козацької України³².

Однак, істотною перешкодою консолідації еліти й розвитку її державотворчого потенціалу стала відмова Порти від одного з головніших положень укладеного в 1669 р. договору про включення до складу правобережної Гетьманщини західноукраїнських земель. Переконавшись у слабкості її мілітарної потуги, султан знехтував українськими інтересами на користь польських. Відповідно підписаного у жовтня 1672 р. Бучацького договору західноукраїнські землі залишалися невід'ємною частиною Польщі, Подільське воєводство перетворювалося на турецький еялет, а «Українська держава» обмежувалася традиційними кордонами (у складі Брацлавського і Київського воєводств)³³.

Отже, дякуючи зусиллям П. Дорошенка, упродовж осені 1665 – першої половини 1672 рр. у правобережній Гетьманщині відбулося відродження державотворчого потенціалу еліти, яка намагалася домогтися возз'єднання козаць-

кої України та її незалежності. Було розроблено «програму-мінімум» і «програму-максимум» для реалізації поставлених цілей.

Примітки:

¹ Акты Южной и Западной России (далі – Акты Ю и ЗР). – СПб., 1869. – Т. VI. – С. 14-24; Універсали українських гетьманів від Івана Виговського до Івана Самойловича (1657–1687) / Упорядкування Іван Бутич, Вячеслав Ринсевич, Ігор Тесленко. – Київ-Львів, 2004. – С. 266-267; Крикун М. Інструкція послам Війська Запорозького та Варшавський сейм 1664 року // Його ж. Між радою і війною. Козацтво Правобережної України в другій половині XVII – на початку XVIII століття. Статті і матеріали / Микола Крикун. – К., 2006. – С. 106-128.

² Крикун М. Інструкція послам Війська Запорозького на Варшавський сейм 1666 року і відповідь на неї короля Яна Казимира // Його ж. Між радою і війною... – С. 236-237.

³ Там само. – С. 213-223; Дорошенко Д. Гетьман Петро Дорошенко. Огляд його життя і політичної діяльності / Дмитро Дорошенко / Редактор Василь Омельченко. – Нью-Йорк, 1985. – С. 54-70; Смолій В. Петро Дорошенко. Політичний портрет / В. Смолій, В. Степанков. – К., 2011. – С. 92-99.

⁴ Крикун М. Інструкція послам Війська Запорозького на Варшавський сейм 1666 року... – С. 222.

⁵ Там само. – С. 216.

⁶ Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського (далі – НБУ). ІР. – Ф. II. – Спр. № 13715. – Арк. 57; Спр. № 15419. – Арк. 11-12; Pamiętnik Jana Floriana Drobysza Tuszyńskiego // Dwa pamiętniki z XVII wieku / wydał i opracował Adam Przyboś. – Wrocław-Kraków 1954. – S. 45-46; Дорошенко Д. Гетьман Петро Дорошенко... – С. 103-106; Смолій В. Петро Дорошенко... – С. 125-127; Perdenia J. Hetman Piotr Doroszenko a Polska / Jan Perdenia. – Kraków, 2000. – S. 104-106.

⁷ НБУ ІР. – Ф. II. – Спр. № 15422. – Арк. 51-55; Акты Ю и ЗР. – Т. VI. – С. 179-185.

⁸ НБУ ІР. – Ф. II. – Спр. № 15422. – Арк. 62-63.

⁹ Дорошенко Д. Гетьман Петро Дорошенко... – С. 114-116; Смолій В. Петро Дорошенко... – С. 131; Perdenia J. Hetman Piotr Doroszenko... – S. 123.

¹⁰ Бібліотека музею Чорторийських (далі – БМЧ). ВР. – Спр. № 162. – Арк. 468, 780-782; Бібліотека національна (далі – БН) (Варшава). ВМФ. – № 7628; Дорошенко Д. Гетьман Петро Дорошенко... – С. 114-115; Смолій В. Петро Дорошенко... – С. 138.

¹¹ Тисяча років української суспільно-політичної думки: У 9 т. – К., 2001. – Т. 3. – Кн. 1. – С. 441-443; Дорошенко Д. Гетьман Петро Дорошенко... – С. 134-140; Смолій В. Петро Дорошенко... – С. 141-144; Perdenia J. Hetman Piotr Doroszenko... – S. 125-129.

¹² Акты Ю и ЗР. – Т. VI. – С. 238-239, 248-254.

¹³ БМЧ.ВР. – Спр. № 1376. – Арк. 97-98, 109-110; БН ВМФ. – № 16281; Акты

Ю и ЗР. – СПб., 1872. – Т. VII. – С. 93; СПб., 1875. – Т. VIII. – С. 56-57; Дорошенко Д. Гетьман Петро Дорошенко... – С. 187-195.

¹⁴ Дорошенко Д. Гетьман Петро Дорошенко... – С. 211-213, 217-218; о. Мицик Ю. Чигирин – гетьманська столиця / о. Юрій Мицик. – К., 2007. – С. 168; Смолій В. Петро Дорошенко... – С. 171-175, 177, 180-181; Perdenia J. Hetman Piotr Doroszenko... – S. 162-163.

¹⁵ Дорошенко Д. Гетьман Петро Дорошенко... – С. 209-210.

¹⁶ Цит. за: Дорошенко Д. Гетьман Петро Дорошенко... – С. 226-227.

¹⁷ БМЧ ВР. – Спр. № 2577. – Арк. 51-55; БН ВМФ. – № 11011; Дорошенко Д. Гетьман Петро Дорошенко... – С. 254-258; Смолій В. Петро Дорошенко... – С. 205-210.

¹⁸ Акты Ю и ЗР. – СПб., 1875. – Т. VIII. – С. 86-96; Горобець В. «Волимо царя східного...» Український Гетьманат та російська династія до і після Переяслава / Віктор Горобець. – К., 2007. – С. 260-262; Эйнгорн В. Очерки из истории Малороссии в XVII в.: Сношение малороссийского духовенства с московским правительством в царствование Алексея Михайловича / В. Эйнгорн. – М., 1899. – С. 536-541; Таїрова-Яковлева Т. Дем'ян Многогрішний / Тетяна Таїрова-Яковлева // Гетьмани України. Історії про славу, трагедії та мужність. – К., 2015. – С. 259-260.

¹⁹ БМЧ ВР. – Спр. № 2577. – Арк. 89; Державний архів у Гданську. – Ф. 300.53. – Спр. № 105. – Арк. 253; Акты Ю и ЗР. – СПб., 1877. – Т. IX. – С. 173-174; Тисяча років... – Т. 3. – Кн. 1. – С. 464-468; Дорошенко Д. Гетьман Петро Дорошенко... – С. 246-249; Крикун М. Корсунська козацька рада 1669 року / Микола Крикун // Його ж. Між війною і радістю... – С. 265-266, 279; Смолій В. Петро Дорошенко... – С. 197-198; Шевчук В. Козацька держава як ідея в системі суспільно-політичного мислення XVI–XVIII ст. / Валерій Шевчук. – К., 2007. – Кн. 1. – С. 439; Яковенко Н. «Господарі Вітчизни»: уявлення козацької та церковної еліти Гетьманату про природу, репрезентацію і обов'язки влади (друга половина XVII – початок XVIII ст.) / Наталя Яковенко // *Mazepa e il suo tempo: Storia, cultura, societa. Mazepa and his time. History, culture, society.* – Alessandria, 2004. – С. 20-22.

²⁰ Чухліб Т. Гадяч 1658 року та ідея його відновлення в українсько-польських стосунках (1660-ті – початок 1680-х рр.) / Тарас Чухліб. – К., 2008. – С. 36.

²¹ Kroll P. Hetman Jan Sobieski wobec Kozaczyzny w latach 1665–1673 / Piotr Kroll // *Biblioteka epoki nowożytnej.* – 2. – 1/2015: Sobieski wokół spisków i konfederacji. – Warszawa, 2015. – S. 80.

²² АГАД. – Ф. 4. – Спр. 25. – Арк. 74.

²³ Мицик Ю. Козацька держава очима поляка / Юрій Мицик // Київська старовина. – 1993. – № 4. – С. 4-5.

²⁴ Смолій В. А. Державна ідея за козацької доби / В. А. Смолій, В. С. Степанков // *Історія українського козацтва: Нариси: У 2 т.* – К., 2006. – Т. 1. – С. 266-267; Вони ж. Гетьман Петро Дорошенко... – С. 287-288.

²⁵ АГАД. – Ф. 4. – Спр. № 25. – Арк. 198 зв.; Бібліотека Варшавського уні-

верситету. ВР. – Спр. № 1957. – Арк. 51 зв.; 93 зв.

²⁶ АГАД. – Ф. 4. – Спр. № 25. – Арк. 58-59 зв.; Крикун М. Інструкція послам Війська Запорозького на елекційний та коронаційний сейми 1669 року / Микола Крикун // Його ж. Між війною і радою. – С. 299-305; Україна: антологія пам'яток державотворення, Х–ХХ ст.: у 10 т. – К., 2008. – Т. III: Битва за козацьку державу. – С. 340-341.

²⁷ Бібліотека Баворовських. ВР. – Спр. № 255. – Арк. 37: БН.ВМФ. – № 2227.

²⁸ ЛННБ.ВР. – Ф. 4. – Спр. Баворовських № 272/II. – Арк. 246.

²⁹ Dąbrowski J. Próby rozwiązania konfliktu kozackiego w latach 1648–1672 przez polskie elity polityczne / Janusz Dąbrowski // Соціум. – 2007. – № 7. – С. 160.

³⁰ Акты Ю и ЗР. – Т. VI. – С. 241.

³¹ Там само. – С. 253.

³² Там само. – Т. VII. – С. 112-116; Т. VIII. – С. 29, 32, 57-62.

³³ БМЧ.ВР. – Спр. № 1592. – Арк. 431-432: БН.ВМФ. – № 7672; Дорошенко Д. Гетьман Петро Дорошенко... – С. 433-435; Смолій В. Петро Дорошенко... – С. 419-423.

Отримано: 29.10.2016 р.

Володимир Верстюк

ПОСТАТЬ П. ДОРОШЕНКА В ОЦІНЦІ М. КОСТОМАРОВА

Останнім часом зросла увага до наукової спадщини М. Костомарова. І це не дивно. Адже у своїх працях він створив цілісну панораму національно-визвольної боротьби українців другої половини XVII ст.; довів, що вона носила все-народний характер. Історик також спробував проаналізувати внутрішню та зовнішню політику урядів козацької України, починаючи з Б. Хмельницького аж до І. Мазепи.

Особливий інтерес у дослідника викликала постать П. Дорошенка, «довкола якої оберталася історія південноруського козацтва з 1665 по 1677 рр.»¹. У праці «Руїна. Історична монографія 1663–1687 рр. Гетьманство Брюховецького, Многогрішного та Самойловича» (1879–1880 рр., журнал «Вісник Європи») відсутня окрема частина про його гетьманство. Але на це були вагомими причинами, зокрема наявність у період її підготовки Валуєвського циркуляра 1863 р., Емського указу 1876 р., а також національні проблеми українців у Російській імперії взагалі².

На думку М. Костомарова, після падіння П. Тетері Правобережна Україна вступила в смугу суспільно-політичної кризи, протистояння різних старшинських угруповань. Запорозька Січ все частіше втручалася в політичне життя Гетьманщини³. Важливу роль каталізатора у розвитку деструктивних внутріш-